

ведены примеры использования алгоритмов и памяток, которые учителя используют как на уроке, так и вовремя выполнения домашних заданий.

Ключевые слова: *школьный курс правоведения, урок правоведения, самостоятельная работа, памятка, ученик из правоведения.*

Отримано: 25.11.2018

УДК 93/94:373(44)«19/20»

Іван Боровець
м. Кам'янець-Подільський

ІСТОРІЯ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ ФРАНЦІЇ НА РУБЕЖІ ХХ-ХХІ ст.

У статті здійснено спробу оглядової характеристики особливостей вивчення історії у середній школі Франції. Визначено історичні умови формування французької шкільної історичної науки, окреслено її місце і роль у вихованні національної свідомості та громадянськості школярів. З'ясовано характерні риси методики навчання історії, його здобутки та проблеми на сучасному етапі.

Ключові слова: *Франція, шкільна історична освіта, геоісторія, навчальні програми, підручник, національне виховання, міфологеми, школа Френе.*

Шкільна історична освіта у сучасній Франції має низку прикметних рис, що відрізняють її від інших провідних держав Європи. У порівняно благополучних західноєвропейських країнах молодь значно менше цікавилася історією і не вважає її цікавою та необхідною, ніж їх однолітки у державах Центрально-Східної, Південної Європи. Тобто, історія для молоді більш актуальна там, де соціальна ситуація є неблагополучною, а суспільна свідомість у більшій мірі звернена до минулого, в якому шукають відповіді на болючі проблеми сучасності. Франція є винятком із даного правила. Французькі школярі високо оцінили значення предмету історія та необхідність поглибленого його вивчення.

Корені даної ситуації слід шукати, насамперед, в історичних обставинах складання французької шкільної історичної освіти. У ХІХ ст., тобто в добу складання історії як науки, саме Франція була лідером у цьому процесі. Тут сформувалася школа «Великих істориків» (Ф. Гізо, Ф. Мінье, О. Т'єрі). У Парижі в 1821 р. була заснована Школа Хартій¹, що стала першим у світі спеціалізованим навчальним закладом з підготовки кадрів архівістів та бібліотекарів. Велика увага уряду в той час до її діяльності пояснюється не в останню чергу тим, що міністром внутрішніх справ (згодом міністром закордонних справ та прем'єр-міністром) був відомий французький історик Ф. Гізо. Французькі науковці Ш.В. Ланглау і Ш. Сеньобос підготува-

ли по суті перший підручник для студентів «Вступ до вивчення історії» та сформулювали знамените гасло «Історія пишеться за джерелами».

Під впливом активного розвитку професійної історіографії предмет «історія» з 1867 р. стає обов'язковим у початковій школі. У 1880 р. запроваджується усний іспит². Остаточоно закріплюється історія у навчальних програмах початкової школи (2 години на тиждень) згідно освітньої реформи Ж. Феррі 1881-1882 рр., яка позбавляла навчальний процес впливу клерикалізму та головним завданням проголосила виховання свідомого патріотичного громадянина-республіканця³. Відтак, до сьогодні викладання історії у французькій школі як навчальний предмет має високий статус.

Міністерство молоді, національної освіти і наукових досліджень Франції визначає зміст історії, згідно концепції М. Блока, як «науку про людей у часі»⁴. Оригінальною особливістю є те, що історія об'єднана з географією в одну навчальну дисципліну (своєрідна геоісторія), яка, за традицією, є компетенцією одного вчителя, що спеціалізується на суспільно-гуманітарному напрямку. Сам вчитель визначає, в якій послідовності присвятити час кожній з цих дисциплін.

Ще однією характерною ознакою є акцент на об'ємні знання фактів, понять, подій. Спостерігається домінування вчителя та визначальна роль підручника в організації навчального процесу. Взаємодія вчителя та учня відбувається за формулою: «Я навчаю – ти завчаш». Французькі вчителі надають перевагу поясненню причин. У результаті французькі школярі краще розповідають про минуле, однак мало його аналізують. Учителі задають учням питання прямо або нейтрально, а тому останнім важче вдається власний ініціативний пошук відповіді на запитання⁵. У французькому підході до викладання центральне місце належить інформативному змісту документу, а не його інтерпретації⁶.

Історія належить до обов'язкових предметів на всіх етапах навчання у середній школі. Тобто учні вивчають історію з підготовчих класів (4-5 років)⁷ до завершення середньої школи (18 років). У початковій школі на вивчення історії відводиться 3 академічні години на тиждень, а навчальний матеріал охоплює всі епохи⁸. На першому етапі середньої школи (коледж) та в старших класах (ліцей) учні вивчають історію вже на більш проблемному рівні з тижневим навантаженням відповідно дві та три години. Усі шкільні програми визначаються на рівні міністерства, із численними процедурами консультацій з різними інстанціями та громадськістю. Вони є державними та однаковими на національному рівні, і вчителі мусять із ними рахуватися⁹.

Національна рада Франції з питань укладання та впровадження освітніх програм ухвалила й оприлюднила у січні 1994 р. документ, який визначив основні напрями та зміст модернізації змісту освіти на рівні коледжу. Йшлося, насамперед, про розвантаження програм та їх децентралізацію стосовно тих змістових елементів, які не входять до єдиного й обов'язкового ядра знань. У документі зазначалося, що історія, як дисципліна, має розвивати культуру наукового мислення учнів, вміння аргументувати і логічно формулювати думку, критично та неупереджено сприймати нові знання, що передбачає опанування мови навчального предмета – засвоєння необхідного понятійного апарату, спеціальної термінології, способів викладу та аргументації.

У програмах 2000-х рр. викладання історії поділене 6 періодів: доісторичний час (передісторія); Античність; Середні віки; Від Нової історії (Модерна) до Наполеона; XIX ст.; XX ст. Спеціальний міністерський циркуляр включив історію до переліку профільних предметів, заняття з яких проводяться у групах з обмеженою кількістю учнів «з метою покращення методів роботи і розвитку персональної допомоги учням»¹⁰. Навчальні програми з історії містять обов'язковий розділ «Що учні мають набути під час навчання» – головні ідеї, факти, поняття, терміни, основні вміння. Програми мають конкретні розділи з методики: «Можливості для активізації дослідницької діяльності учнів», «Контроль» тощо.

У 2002 р. Міністерство молоді, національної освіти і досліджень опублікувало програми з історії та географії для другого класу ліцею. Вони розглядаються у контексті дисципліни «історія-географія», однак наводяться окремо. У преамбулі до програми вказується, що зміст цих дисциплін у другому класі поглиблює знання набуті у коледжі, вони мають культурну, громадську та інтелектуальну цінність.

Історія Франції та французької території має безсумнівний пріоритет у викладанні. Для укладачів програм французька історія – це національна пам'ять, яку школярі повинні засвоїти¹¹. Так, у ліцеї вивчається систематичний курс вітчизняної історії. Обговорюються такі питання як «Що таке Франція?», «Як формувалася її сучасна територія, ринок, з'явилося усвідомлення спільності французької нації?». Обговорюються поняття «суверенітет», «громадянське суспільство», «національний ринок». Щоправда термін «нація» розглядається лише в суто політичному сенсі, без апеляції до національного характеру чи національної долі.

У середній школі зазвичай відсутній найновітніший період. Причина полягає у прагненні дидактів виключити з викладання проблеми поточної політики. На думку французьких

педагогів, висвітлення сучасності не може бути об'єктивним без архівних матеріалів, які є поки що засекречені. Тому події сучасності у Франції не відносяться до завдань вивчення історії в школі, а вважаються предметом дослідження політичної публіцистики¹².

Особливу увагу французькі вчителі звертають на прищеплення учням розуміння того, що телебачення не є нейтральним, об'єктивним і відкритим. Для педагогів підготовлені спеціальні посібники, що дозволяють скласти уявлення про первинні і вторинні свідчення, взяті з телепередач. Учням рекомендується порівняти інформацію з телеекрану з іншими джерелами. У розпорядженні вчителів є також каталог художніх фільмів. Особливе значення надається методиці роботи з інтернетом, який сьогодні дає вельми широкі можливості для пошуку джерельної інформації. Учень має бути готовим до пошуку середнього шляху між абсолютно некритичним використанням інтернет-матеріалів та цілковитим відкиданням їх цінності¹³.

У процесі вивченні геоісторії французькі школярі знайомляться із Біблією як із першоджерелом, що дає змогу якнайшвидше пізнати історію європейського народу, зрозуміти історичні витоки іудейської та християнської релігії. На думку багатьох французьких учителів, без знання Біблії учням важко орієнтуватись в історико-культурних пам'ятках минулого – живописних, архітектурних, літературних тощо.

Шкала оцінювання навчальних досягнень учнів у французькій школі – 20-бальна. Усні опитування є рідкісними, однак при цьому багато письмових робіт. Після закінчення коледжу учні здають іспит з геоісторії, який є одним з чотирьох обов'язкових¹⁴.

Окрім геоісторії, історичні проблеми і сюжети присутні і в додатковому, близькому за тематикою, курсі «Громадянське виховання», який розпочинається у коледжі. Учні мають знати та аналізувати першоджерела («Декларація прав людини і громадянина», «Загальна декларація прав людини»), мати свою точку зору з питань суспільно-політичного життя, застосовувати знання на практиці. Навчальний матеріал згрупований навколо понять «людська особистість», «громадянин», на кожному наступному етапі навчання учні постійно повертаються до цих базових термінів, ускладнюючи і збагачуючи їх сутність. Учні знайомляться з правилами, що регламентують життєдіяльність коледжу, зі своїми правами і обов'язками як громадян Франції¹⁵.

Французькі підручники з предмету «Історія та географія», як правило, готуються великими авторськими колективами. Право вибору підручника має вчитель, проте проводяться регулярні перевірки відповідності підручників програмі. На по-

чатку кожного навчального року шкільна рада затверджує та купує підручники, вибрані вчителями для кожного класу (в початковій школі кошти для підручників забезпечує мерія, в коледжі – держава, а в ліцеї – це обов'язок батьків). Між видавцями та авторами підручників (якими, зазвичай, є вчителі-практики у співпраці з університетськими викладачами чи інспекторами освіти) розгортається вільна конкуренція¹⁶.

Зміст підручника зазвичай ділиться на розділи, потім глави, які мають постійні рубрики: 1. Вступ. На двох-чотирьох сторінках показана лінія часу з вказівкою великих періодів, важливих дат, історичні карти з тогочасними державними кордонами, яскраві ілюстрації. 2. Матеріали для уроків. Складаються з 2-6 тематичних блоків. Кожен з них – це набір трьох рівноцінних джерел: короткого авторського тексту з перерахунком основних подій, діячів, понять; невеликі фрагменти документів з питаннями; яскраві ілюстрації з докладним пояснювальним текстом. 3. Досє. Схожий на попередній структурний компонент, але відзначається спрямованістю на аналіз культурних досягнень тієї чи іншої країни і їх вплив на інші народи. 4. Узагальнюючий розділ представлений переліком нових понять, резюме, чи списком головних ідей глави, пізнавальними завданнями трьох видів.

У 1990-х рр. у Франції набула поширення методика, за якою на розвороті двох сторінок великоформатної книги розміщувався модуль, присвячений певному історичному сюжету. Він включав авторський текст (1/3 або 1/2 місця), документи, ілюстрації, рубрики питань і завдань. Авторський текст був лаконічним, а рубрики різноманітними – «Діяльність», «питання для роздумів», «Вивчення подій», «Оцінка». Позитивом такого підходу було те, що учні краще бачили і ефективніше засвоювали матеріал і розуміли можливості різнобічного вивчення історії. Негатив полягав у жорсткій трафаретній системі викладу матеріалу, який не враховував особливостей тем.

Найбільш об'ємні розділи у підручниках присвячені ХХ століття. Наприклад, підручник «Історія ХХ століття» за редакцією С. Берстайна та П. Мілза складається із трьох томів, які послідовно висвітлюють події світової історії з 1900 по 2000 рр.

Усі французькі підручники значну увагу приділяють російській та радянській історії. Так, у підручнику під редакцією професора Ж. Марсея поміщена велика глава про утворення СРСР, яка насичена документальними джерелами та ілюстративним матеріалом. Окремі розділи по історії СРСР містить підручник для ліцеїв «Світ від 1939 р. – до наших днів» (автори А. Бернар, Ф. Сірель). Детально описується захоплення влади більшовиками у жовтні 1917 р., автори наводять біо-

графії Леніна і Троцького, перші документи радянської влади, витяги з робіт М. Ферро та Дж. Ріда. Разом з тим, французькі автори уникають однозначної оцінки жовтневих подій у Росії: визнається масштабність перевороту та перетворень, але й детально описується «червоний терор» та громадянська війна, що спричинила більшовицька диктатура. Вагоме місце у французьких підручниках займає фігура Й. Сталіна, діяльність якого теж зумовила суперечливу оцінку. Автори визнають, що завдяки його зусиллям у СРСР здійснилась «економічна революція», виріс промисловий потенціал країни, тоталітарні методи управління дозволили вистояти під натиском Німеччини у роки Другої світової війни. Проте, за соціалістичні перетворення радянські люди заплатили надто дорогу ціну (мільйони депортованих та репресованих). Матеріал французьких підручників періоду Другої світової війни применшує роль радянсько-німецького фронту в розгромі агресора, натомість гіперболізується вплив подій на Африканському та Західному фронтах та активність французького руху Опору¹⁷.

Французькі підручники не позбавлені національно орієнтованого трактування минулого. Опис французької історії часто розпочинається із невизначених у часі понять «галли», «Галлія», розвивається через постаті Хлодвіга (перший король Франції), Карла Великого. Популяризація комедійного Астерікса та галла Версінгеторікса також ґрунтується на цьому уявленні¹⁸. Сакральними символами є стяг-трикоколор, день 14 липня (взяття Бастилії та початок Великої Французької революції). Ще одним, конституційно незакріпленим національним символом Франції є образ Маріанни.

У підручниках не демонструють радощі французів при появі Петена, адже це, на думку Ферро – «мертва зона в нашій офіційній пам'яті». Мало пишуть про вороже ставлення населення, з яким іноді зустрічався рух Опору¹⁹. Деякий час у підручниках фігурою замовчування став Ж. Бідо, керівник Руху Опору, який був запідозрений у замаху на Ш. де Голя. «Режим Віші» був винесений за рамки національної історії.

Пріоритетом навчального матеріалу у підручниках залишається процес національної соціалізації, почуття лояльності та ідентичності до республіканських ідей з боку учнів. Постать Петена визначалася головним винуватцем співробітництва з окупантами та формування авторитарного режиму, а весь тягар відповідальності несла невелика група «петенівців». Загалом же французький народ залишався в історії незаплямованим. Навпаки, рух Опору у підручниках став правонаступником Третьої та наріжним каменем Четвертої республіки. І це при тій очевидній реальності, що до руху Опору належала незначна частина французів, а більшість була атен-

тистами (пасивними спостерігачами), багато з яких дійсно вірили Петену. Антиреспубліканський характер «режиму Віші» у підручниках підкреслюється фактом заміни гасла «свобода-рівність-братерство» гаслом «робота-родина-Батьківщина»²⁰.

За всієї традиційності шкільна історична освіта у Франції не є категорично націоналістичною, консервативною та ізольованою. Французький письменник філософ і письменник Поль Валері одним з перших замислився над загрозами, що несе в собі такий виклад історії: «Історія – це найбільш небезпечний продукт, що коли-небудь виробляла лабораторія людського розуму. Від неї нації впадають у сон, сп'яніння, фальшиві спогади, гіперболізовані рефлексії. Вона роз'ятрює старі рани, позбавляє спокою та кидає їх у манію величчя або параної»²¹.

У Франції зародився перший альтернативний дослідницький напрям в історичній науці, в цілому відомий як школа «Анналів» (назва походить від часопису, заснованого Л. Февром та М. Блоком у 1929 р.²²). Прихильники даної концепції організували роботу з вивчення народної культури, історії жінок, протестних рухів, станів, «менталітету», повсякдення минулих віків. На озброєння історичних досліджень було взято методикую нових гуманітарних і суспільних наук: антропології, соціології, етнографії, економіки, лінгвістики тощо. На початку 60-х рр. ХХ ст. у колах західноєвропейських істориків пролунало гасло: «Від вивчення державної політики та аналізу глобальних суспільних структур і процесів – до маленьких життєвих світів». Це мало вплив на вивчення історії в школі, де стали відмовлятися від винятково воєнно-політичних аспектів історії.

Представник вказаної школи М. Ферро опублікував 1981 р. культову працю «Як розповідають історію дітям різних країн світу», в якій автор відмовився від європоцентричного викладу історії. Предметом дослідження Ферро стали суспільства, що суттєво відрізняються від європейського. Серед сюжетів книги: «біла» та «чорна» історія Африки, колонізаторська та місцева історія Індії, особливості ісламської цивілізації, ракурси перської та турецької історії без колонізаторських нашарувань²³.

Оригінальними методами навчання історії користуються педагоги напряму, заснованого французом Селестіном Френе. Він запропонував при вивченні історії систему організації співробітництва груп школярів з одним або кількома дорослими, зайнятих спільним пошуком, дослідженням, творчістю. Френе зазначав, що школа має розвивати не лише абстрактне мислення але й практичне розуміння (так званий здоровий глузд), здатність до теоретичних побудов, яку він зазвав даром учених). Звідси – пріоритет досвіду, умінь, навичок учнів і вторинність знань.

Заняття з історії відбуваються у лабораторії з робочими картками, словником, довідником та іншим інформаційним матеріалом. Учням на вибір пропонується 3-4 теми, з яких вони визначають ту, яку хочуть опрацювати у групі або індивідуально. Френе був переконаним противником використання системного підручника. Він вважав, що підручники виключають можливість індивідуального навчання, придушують органічний інтерес дитини, нав'язують їй непосильну логіку дорослого, прищеплюють сліпу віру у друковане слово.

Замість підручників Френе пропонував систему карток: картки-інформації; картки-методички з інструкціями щодо вивчення теми; рекомендована література тощо. Ключовий момент у навчанні – створення вільного тексту з теми, обраної учнем. Для його підготовки учень працює у лабораторії з необхідними картками. Далі текст обговорюється у групах, а кращі роботи відіграють роль навчального посібника. В школах Френе немає контрольних робіт та іспитів, але учні глибоко засвоюють матеріал завдяки таким факторам: 1) працюють самостійно; 2) оформляють результати у вигляді тексту і самі друкують його; 3) обговорюють його не лише в групі, а й пишуть листа друзям з іншого міста (це визначається як обов'язкова форма роботи), де ще раз обговорюють проблему.

Учитель у школі Френе наочними засобами створює атмосферу теми (наприклад, при вивченні історії Стародавньої Греції надягає білу тогу). При такій системі навчання відсутня формальна система оцінювання, бо це, на думку Френе, суб'єктивне судження дорослого про роботу дитини. На зміну їм педагог запропонував графіки індивідуальних результатів на тиждень та самоконтроль. При цьому головне для вчителя не оцінка, а процес прищеплення смаку до навчання, формування потреби у навчальній діяльності як стимул активізації роботи учнів²⁴.

Євроінтеграційні процеси, одним з локомотивів яких є Франція, теж зачепили її освітню сферу загалом, та вивчення історії, зокрема. Так, ще в 1951 р. була досягнута німецько-французька домовленість зі спірних питань європейської історії, сторони спромоглися створити спільний підручник задля зменшення в підростаючого покоління градусу міжнаціональних суперечностей. Історію Середньовіччя французькі школярі коледжу вивчають у європейському контексті. Навчальна програма передбачає, що, вивчаючи історію, учні мають сформулювати як європейські громадяни, а їхнє розуміння історії має бути критичним і відкритим стосовно інших культур.

Навесні 2015 р. Національна рада з навчальних програм представила на публічне обговорення нові проекти, що передбачають спрощення регламентації навчального часу. Пропонується кожен рік вивчати три теми, що поділяються на

декілька підтем. Зважаючи на загострення сучасних міжнаціональних проблем (перш за все внаслідок теракту в редакції паризького журналу «Шарлі ебдо»), розробники у середній школі запровадили обов'язкову тему «Іслам: початок, розповсюдження, суспільства і культури». Цікаво, що новий проект викликав критику як лібералів (вважають, що нові програми надто заполітизовані), так і консерваторів (вбачають у них наступ на традиційні національні християнські цінності французів)²⁵.

На думку французького педагога Ж.Б. Кошнена, нові європейські віяння зумовлюють суттєві проблеми і загрожують національному характеру шкільної історичної освіти у Франції. Так, він вважає недостатнім представлення вітчизняних героїв у сучасних шкільних історичних курсах. За його даними, опитування 1980 року показали, що значно зросла кількість французьких громадян, які не мають чітко визначеної думки про героїв вітчизняної історії – з 16% до 38%. Відбувається процес, у ході якого населення пам'ятає краще новітніх у часі діячів. Наприклад, Ш. де Голль набрав 27% голосів опитуваних, обігнавши Наполеона. Більш ніж туманними є уявлення французів про Карла Великого, Людовика XIV, Жанну Д'Арк. Кошнен вважає це наслідком зменшення національної ідеї у освіті. Навчальні програми визначили відомих діячів дрібними фігурами, а інформацію про них – перевантаженням пам'яті школярів.

Педагог вказує, що підбір ілюстрацій у підручнику вже не звертає увагу на героїв. Історія стала абстрактною, неживою, йде мова про царства і монархії, але не про персони королів з їх позитивними і негативними якостями. Курс історії став менш емоційний і насичений образами. Фото діячів у підручниках подані лише для того, щоб привернути увагу учнів, без коментарів з приводу характеру та зовнішності персонажів.

Кошнен продовжує, що такі абстрактні соціально-політичні знання зумовлюють те, що учні все гірше запам'ятовують хронологічні орієнтири. Згідно ліберального ракурсу подання навчального матеріалу в правління Робесп'єра і якобінців вбачають предтечу тоталітаризму. В характеристиці Наполеона Бонапарта акцент переноситься з його образу воєначальника і революціонера на роль творця правової держави, прославляється його Цивільний кодекс. На думку французького педагога, в програмах слова «нація», «народ» стали лише термінами, що вимагають пояснення, а не цінностями, що об'єднують.

Натомість школярі тричі в курсі історії у середній школі зустрічаються з «вічно живими королями» Просвітництва (Дідро, Руссо, Вольтер, Монтеск'є). На чільне місце висувається Еразм Роттердамський як ідеальний мислитель. Жінки з'являються в підручниках вже в молодших класах: мадам де Помпадур, Марія Кюрі, Жож Санд, Едіт Піаф, Бріджіт Бордо,

Флора Трістан (зачинателька французького фемінізму в роки Першої світової війни).

Таким чином, робить висновок Кошнен, підручники не те щоб зовсім забули героїв національної історії – вони їх усунули на задній план, зменшили їх заслуги, позбавили індивідуальності. Вони не дійові особи, а фігури в історії. Героїзація та міфологізація історичних діячів відійшла в минуле, але натомість героїзуються абстрактні цінності: рівність, свобода, загальне виборче право, політичний та інтелектуальний прогрес, породжені епохою Просвітництва. Саме це – міфологеми демократії та сучасної шкільної історичної освіти, як відображення культури епохи²⁶.

На наш погляд, викладені вище негативні оцінки є до певної міри гіперболізованими. Звичайно, і у Франції присутня проблема загального падіння рівня шкільної історичної освіти, адже дев'ять з десяти молодих французів не зможуть дати відповідь на запитання під час якої війни діяв «Фанфан-Тюльпан»²⁷. Критиці піддається спільне викладання історії та географії, адже другий предмет зазнає певної дискримінації у розподілі навчального часу. Географія вчителями часто розглядається як елемент формування в учнів соціальних знань для правильного сприймання навколишнього середовища, а не розумінні простору і його масштабності (локальний, регіональний, національний, континентальний тощо)²⁸.

Все ж вплив ліберальних та модерністських тенденцій на вивчення історії у французькій школі хоча й помітний, але не є визначальним. Свідченням цього є те, що наприкінці ХХ ст. у Франції у дослідників різко зріс інтерес саме до політичної історії в цілому, й держави, зокрема. Французький історик Ле Гоф, хоча й сформувався як дослідник в школі «Анналів», застерігав колег не проявляти зневаги до політичної історії, яку слід би вважати «становим хребтом» історичного аналізу²⁹. Відомий російський спеціаліст з французької історії П. Уваров вказує, що в сучасній Франції немає монополії певної методології вивчення історії. «Але при цьому – зазначає історик – практикуючи історики як і раніше не сумніваються, що їй слід писати за джерелами... Громада професійних дослідників може аплодувати витонченому інтелектуальному джигітуванню на сторінках «Анналів» або «Le Debat», але ніколи не пробачить історіку дисертаційної роботи, не підкріпленої джерельним матеріалом, який за загальною негласною домовленістю повинен бути представлений неопублікованими маловідомими джерелами»³⁰.

За такого стану історичної науки у Франції можна сподіватися, що й її шкільна історична освіта зберігатиме свої кращі національні традиції і в цьому буде слугувати взірцем для вивчення історії в сучасній українській середній школі.

Примітки:

1. Про А. Двенадцать уроков по истории. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2000. С. 36.
2. Там же. С. 28.
3. Феделова К.А. Роль реформ Жюль Ферри в становлении французской системы образования. *Молодой ученый*: международный научный журнал. 2016. № 27 (131). С. 629.
4. Литвак Н.В. Школьная история как инструмент формирования политического сознания современной Франции. *Мировая политика*. 2015. № 6 (45). С. 148.
5. Соколов А.Б. Современный зарубежный опыт преподавания истории в школе. *Преподавание истории и обществознания в школе* (ПИОШ). 2010. № 6. С. 66.
6. Литвак Н.В. Школьная история как инструмент формирования политического сознания современной Франции... С. 148.
7. Полторац Д.И. Содержание исторического образования в зарубежной школе. *ПИОШ*. 2008. № 9. С. 64.
8. Долець Г. Офіційні навчальні цілі при вивченні теми «Національна держава» предмета «історія» у Франції, Німеччині та Чехії. Порівняльний аналіз. *Історична освіта: європейський та український досвід. Викладання національної історії у школах Центральної та Східної Європи* / пер. з нім. Київ: К.І.С., 2010. С. 19.
9. Огаркова Т. З життя європейців: шкільна освіта у Франції – молодша школа та коледж. 3 червня 2014. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2014/06/3/170910>
10. Єгоров Г. Організація профільного навчання в зарубіжній школі: досвід Франції. *Історія в школі*. 2004. № 2. С. 7.
11. Долець Г. Офіційні навчальні цілі при вивченні теми «Національна держава» предмета «історія» у Франції, Німеччині та Чехії. Порівняльний аналіз... С. 20.
12. Коломойцев В.Ф. Заметки о преподавании истории во Франции и США. *Преподавание в школе* (ПИШ). 1993. № 6. С. 42.
13. Полторац Д.И. Содержание исторического образования в зарубежной школе. *ПИОШ*. 2008. № 9. С. 64-65.
14. Зязюн А. Освітня система Франції. *Рідна школа*. 2001. № 11. С. 70-74.
15. Протасова И.А. Модели гражданского образования в странах западной демократии и России. URL: journals.uspu.ru/attachments/article/1447/49.pdf; Клокова Е.В. Программы гражданского образования в школах Франции. *Обществознание в школе*. 2000. № 2. С. 50.
16. Папіжук О. Реформування змісту загальної середньої освіти у Франції та Україні на початку XXI століття. URL: <http://nniif.org.ua/File/12pvoz.pdf>
17. Шарифжанов И.И. История России в современных школьных учебниках Франции. *ПИШ*. 2010. № 5. С. 39-44.
18. Гайнеке С. Національне самоусвідомлення Франції та висвітлення теми «Нація і Друга світова війна» у французьких підручниках з історії. *Історична освіта: європейський та український досвід...* С. 188-189.

19. Єгоров Г. Друга світова війна у підручниках історії Франції. *Історія в школі*. 2009. № 11-12. С. 33.
20. Гайнеке С. Національне самоусвідомлення Франції та висвітлення теми «Нація і Друга світова війна» у французьких підручниках з історії... С. 199-205.
21. Kamenec I. Unáva z historizmu. *Spoločnosť. Politika. Historiografia. Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava : HU SAV, 2009. S. 201.
22. Про А. Двенадцать уроков по истории... С. 42.
23. Ферро М. Как рассказывают историю детям в разных странах мира. Москва: Высшая школа, 1992. URL: www/scepsis.ru/library/id_914-924.html
24. Баханов К. Навчання історії за системою С. Френе. *Історія в школі*. 2002. № 2. С. 14-18.
25. Литвак Н.В. Школьная история как инструмент формирования политического сознания современной Франции... С. 149-150.
26. Кошнен Ж.Б. Герои истории и уроки истории: опыт французской школы. *ПИОШ*. 2004. № 1. С. 57-62.
27. Уваров П. История, историки и историческая память во Франции. *Отечественные записки*. 2004. № 5. URL: <http://www.strana-oz.ru/2004/5/istoriya-istoriki-i-istoricheskaya-pamyat-vo-francii>
28. Чернов Б. Еволюція шкільної географічної освіти і методів навчання у Франції. *Наукові записки з української історії*. Збірник наукових статей. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 32. С. 372.
29. Валерій Степанков. Кастрація національної історичної пам'яті, або Що передбачає проект нової Концепції викладання історії України в школі. *День*. 2010. № 95. 4 червня.
30. Уваров П. История, историки и историческая память во Франции. *Отечественные записки*. 2004. № 5. URL: <http://www.strana-oz.ru/2004/5/istoriya-istoriki-i-istoricheskaya-pamyat-vo-francii>

В статье предпринята попытка обзорной характеристики особенностей изучения истории в общеобразовательной школе Франции. Определены исторические условия формирования французской школьной исторической науки, определены ее место и роль в воспитании национального сознания и гражданственности школьников. Выяснены характерные черты методики обучения истории, его достижения и проблемы на современном этапе.

Ключевые слова: Франция, школьное историческое образование, геоистория, учебные программы, учебник, национальное воспитание, мифологемы, школа Френе.

Отримано: 03.12.2018